

Väinämöinen, sauna ja ugrisiirtolaiset

Suomalaisuuden maastomerkkejä ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa

Satu Gröndahl



Luetuani Antti Jalavan teoksen *Känslan* (1996) mieleeni jäi elävästi kirjan päähenkilön kuvaus saunomisesta lomamatkalla Suomessa; nimenomaan virke *människan måste få tvätta sig i bastun* ('ihmisen on saatava peseytyä saunassa'). Antti Jalava on Ruotsin tunnetuimpia suomalais-syntyisiä kirjailijoita ja hänet on useimmiten mielletty juuri siirtolaiskirjailijaksi. Lauseen formulointi jäi askarruttamaan minua. Saunomista ei kuvata pelkästään puhdistautumisrituaalina vaan eksistentiaalisena toimintana, jota ilman ihminen ei voi elää. Vaikuttaakin siltä, että Jalava käyttää saunatraditiota sekä siirtolaisidentiteetin kuvaamiseen että laajempien eksistentiaalisten kysymysten hahmottamiseen.

Fil. tri Satu Gröndahl on toiminut pitkään suomen kielen opettajana ja lehtorina Upsalan yliopiston suomalais-ugrilaisten kielten laitoksella. Tällä hetkellä hän on saman yliopiston Centrum för multietnisk forskning -laitoksella projektin "De nya litteraturerna i Sverige" vastuuhenkilö. Projektissa tutkitaan Ruotsin vähemmistö- ja siirtolaiskirjallisuuksia, mm. tornionlaaksolaista ja ruotsinsuomalaisista kirjallisuutta.

Sauna on kuitenkin vain yksi symboli, jonka avulla ruotsinsuomalaiset kirjoittajat käsittelevät identiteettikysymyksiä ja suomalaista taustaansa. Muitakin artikkelini kannalta merkityksellisiä teemoja ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa on, kuten kansanrunouteen tai suomalais-ugrilaiseen taustaan liittyvät aiheet. Yleismaailmallinen ilmiö siirtolaiskirjallisuudessa on, että myös *naista* käytetään siirtolaisuuden symboliikassa. Ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa on naista kotimaan ja ehjän identiteetin kuvana käyttänyt ehkä näyttävimmän Antti Jalava. Tukholmassa asuvalle ruotsinsuomalaiselle naiselle kirjan *Känslan* (1996) päähenkilö huomauttaa: "Du blir aldrig mor och hustru eftersom du inte har ett hemland, en åker" (Jalava 1996:90). Kaikkien suomalaisuuteen liittyvien aiheiden kartoittaminen jo 1970-luvun puolivälissä alkunsa saaneessa ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa on kuitenkin yhdelle artikkelille liian laaja aihe. Artikkelissani keskitynkään vain muutamaan aiheeseen, jotka liittyvät suomalaiseen kansanperinteeseen. Tällä hetkellä ruotsinsuomalaisia nimikkeitä lienee noin kolmisensataa.

Mitä ruotsinsuomalainen kirjallisuus on?

*Ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden tai ruotsinsuomalaisen kulttuurin määrittelyyn vaikuttavat – kuten siirtolais- tai vähemmistö-kulttuurien määrittelyyn yleensäkin – yhteiskunnan näkemys näistä ryhmistä, niiden asema ja status ja myös ne taksonomiset piirteet, joiden tällaisia kulttuureja katsotaan kuvaavan. Ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden määrittelyssä on usein keskitytty ruotsinsuomalaisten tuottaman kirjallisuuden harrastelijamaisimpaan osaan ja sitä on kuvattu nimenomaan *siirtolaiskirjallisuutena*. Käsitteeseen on yhdistetty 1970-luvun suomalaissiirtolaisten voittopuolisesti työläisperäinen tausta, kirjoittajien suhteellisen vähäinen koulutustaso ja kirjallisuuden siirtolaisuutta käsittelevät teemat.*

Ruotsissa asuvien suomalaisten tai suomalaisperäisten ammattikirjailijoiden kirjoittamat esteettisesti korkeatasoiset teokset on puolestaan useimmiten luokiteltu joko Suomen tai Ruotsin kirjallisuuteen kuuluviksi. Kirjailijoiden esittelyissä tosin mainitaan usein, että heillä on siirtolais-tausta. Kai Laitinen (1991:560)



on kuitenkin esitellyt ruotsinsuomalaisen kirjallisuutta *Suomen kirjallisuuden historia* -teoksessa ja tavallaan hahmottanut sen osaksi suomalaisen kirjallisuuden kaanonin. Myös ruotsalaiset kirjallisuudentutkijat ovat esitelleet amerikanruotsalaisten kirjallista tuotantoa Ruotsin kirjallisuuteen kuuluvana osa-alueena (esim. Williams 1991). On mielenkiintoista nähdä, tuleeko ruotsinsuomalaisten nyt saavuttama vähemmistöasema avittamaan heidän kulttuurinsa kuvausta omana alueenaan myös ruotsalaisen kirjallisuuden kaanonissa.

Suomalaisuus ja ruotsinsuomalaisuus

Ruotsinsuomalaisista on usein sanottu, että heidät erottaa valtaväestöstä itse asiassa vain kieli. Ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa on kuitenkin piirteitä, jotka mielestäni osoittavat kirjailijoi-

den tietoista pyrkimystä suomalaisuuteen liittyvien symbolien kautta hahmottaa erityisiä ruotsinsuomalaisuuden merkkejä tai symboleja. Kansanrunoudesta peräisin olevat aiheet, suomalaisugrilaisen taustan korostaminen ja saunatradition kuvaaminen eivät välttämättä ole leimaavia koko ruotsinsuomalaiselle kirjallisuudelle, mutta monissa lukemissani teoksissa niitä kuitenkin esiintyy. Näitä aiheita esiintyy toki suomensuomalaisessakin kirjallisuudessa ja tulkinnassa onkin otettava huomioon niiden rakenteellinen osuus ja funktio yksittäisissä teoksissa.

Sherry Ortnerin (1973) mukaan amerikkalaisen kulttuurin *avainsymboleja* ovat esimerkiksi demokratia, kova työ, kilpailu, vapaus, oman valtion ylivoimaisuus muihin valtioihin nähden ja Amerikan lippu. Joillakin symboleilla on Ortnerin mukaan kuitenkin suurempi merkitys kuin toisilla. Avainsymboleilla saattaa myös

olla suuri vaikutus etnisten ryhmien kirjallisuudessa, jonka analysoimiseen näiden symboleiden tuntemusta tarvitaan.

Rajanveto erityisen ruotsinsuomalaisuuden tai suomalaisuuden symbolien välillä ei kuitenkaan ole yksinkertainen. Esimerkiksi Suomen Antropologisen Seuran 1990-luvun alussa järjestämässä seminaarissa, jossa pohdittiin mitä suomalaisuus ja suomalainen identiteetti on, käsiteltiin sellaisia aiheita kuin suomalainen rotu, suomen kieli, shamanismi, puukko, sauna ja karhukulti. On luonnollista, että tällaiset suomalaisuuteen liitetyt teemat ovat kulkeutuneet Pohjanlahden yli ruotsinsuomalaisten kirjoittamaan kirjallisuuteen. Yleismaailmallinen ilmiö on, että kansallisen identiteetin representaatiot liittyvät miltei järjestään miehiin attribuutteihin (vrt. Anttila 1993:132).

Suomalaisen taustan korostaminen saatetaan myös tuoda esiin esimerkiksi nimeämällä runon lyyriinen kertoja suomalaiseksi, kuten Tuija Nieminen Kristofersson tekee. Nieminen Kristofersson käyttää runoissaan myös muita Ruotsissa suomalaisuuteen liitettyjä epiteettejä, esimerkiksi tangoa:

Phinnoi, fenni, fenni, fennoman,
höghus efter höghus står
i terrängen som högtalare,
förstärker sjuttioalets monoton,
hasande tangotakt, någon
blir rasande av avundsjuka,
knuffas vid bordet, sitter tyst vid
bordet, springer, springer,
faller från drömmens branta
rikssvenska kant.

Nieminen Kristofersson
(1995:32)

Eron merkitseminen

Ruotsissa asuvien persialaisten kulttuuria tutkinut Marianne Liljeqvist (1996:38–40) on todennut, että ruotsinpersialaisen kulttuurin tärkeimpiä symboleja ja normeja on *taarof*, tarkasti määritellyt käyttäytymissäännöt, joihin kuuluu mm. kultivoitunut esiintyminen ja kohteliaisuuden osoittaminen. Persialaissyntyisen Fateme Behrosin romaanissa *Som ödet vill* (1997) on lukuisia esimerkkejä persialaisten maahanmuuttajien ja valtakulttuurin kohtaamisesta. Behros kommentoi useasti juuri ruotsalaisten *epäkohteliaisuutta* ja käyttäytymistä, joka kertojan näkökulmasta hahmottuu *epäsosiaalisena*. Toisin sanoen kirjassa kuvataan piirteitä, jotka *erottavat* ruotsalaisen ja persialaisen kulttuurin.

Vuokko Hirvosen (1999:258) mukaan taas saamelaisen kulttuurin keskeisimpiä symboleja on joiku ja joikaaminen, joilla on myös ollut suuri merkitys viime vuosikymmeninä elpyneelle saamelaiselle kirjallisuudelle. Joikujen teemat mutta myös niiden lyyrinen muoto on selvästi jäljitettävissä saamelaisessa nykylyriikassa. Sekä Liljeqvistin että Hirvosen mainitsemat kulttuuriset piirteet toimivat myös eräänlaisina etnisyyden osoittimina kyseisten ryhmien kirjallisessa tuotannossa.

Samalla tavoin voi nähdä ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden suomalaisuuteen liittyvien aiheiden ja symbolien kuvaavan ryhmän erityislaatua ja valtakulttuurista erottavia piirteitä. Tällaiset piirteet liittyvät myös oleellisesti ryhmän etniseen ja identiteetin rajaamiseen. Kun henkilö esittää

kysymyksiä kuten ”kuka minä olen”, ”mikä on minulle ominaista” hän voi myös asettaa elämäntilanteensa laajempaan sosiaaliseen kontekstiin ja pohtia sellaisia kysymyksiä kuin ”ketkä ovat samanlaisia kuin minä” ja ”mikä on meille ominaista”. Kuten etnisyyden ja kielen välistä vuorovaikutusta tutkinut Joshua Fishman (vrt. Fishman 1989:10–11) on maininnut, tällaisten sinänsä yksinkertaisten kysymysten avulla yksilö tai ryhmä voi itse asiassa käsitellä eksistentiaalisia teemoja, kuten (ryhmän) biologista olemassaoloa, olemassaolon jatkuvuutta, kuolemaa, elämäntapaa, maailmankatsomusta ja tietoa kollektiivisesta historiasta.

Sauna – puhdistautumisesta pyhän määrittelyyn

Saunalla on vahvasti symbolinen asema suomalaisuuden edustajana ja niin esine- kuin tapakulttuurinakin sen voi nähdä osana suomalaista identiteettiä. Ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa onkin lukuisia saunakuvauksia. Erkki Vallenius (1998:104) on verrannut saunaa ja toistuvaa saunomista Mihail Bachtinin *kronotooppiin*. Kronotoopin avulla kirjallisuudessa voi ilmaista ajan ja paikan välistä sidonnaisuutta, joka linkkiytyy temaattisesti merkityksellisellä tavalla. Ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa saunominen on sidottu kalendariin juhlahyypiin kuten jouluun ja juhannukseen ja se ilmentää mm. kollektiivin sosiaalista aikaa. Ruotsinsuomalaisten saunakulttuurista kirjoittanut Erkki Vuonokari (1997:9–10) korostaa-

kin, että saunominen merkitsee ruotsinsuomalaisille enemmän kuin perinteen ylläpitoa tai seurustelua: se on elämäntyyli ja kollektiivinen rituaali ja liittyy nimenomaan *suomalaisuuden ilmentämiseen*.

Saunakuvausten avulla ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa piirretään myös rajoja ruotsalaisuuteen. Ruotsalaista saunaa ei arvosteta; ei myöskään ruotsalaisten tapaa saunoa (Vallenius 1998:104). Myös Arto Ahonen (1992:33–34) on novellissaan *Ugrien kultti* käsitellyt suomalaisten saunatraditiota Ruotsissa. Ahonenkin korostaa nimenomaan suomalaisen saunatradition eroja ruotsalaiseen nähden: ”Harmikseni olen tosin todennut, että vaikka sauna onkin jo vakiintunut käsite esimerkiksi täällä Svea-mamman maassa, niin vihdan eli vastan tuntemus on täysin olematon. Sitä ei löydy täkäläisistä saunoista etsimälläkään. Ei edes tiedetä mistä on kysymys [...]”. Antero Pitkäsen romaanissa *Vieraisiin* (1977) sauna rakennetaan suomalaisen kollektiivin eli paikallisen Suomi-seuran voimin. Saunalle annettu nimi, Jukola, kertoo myös saunan arvosta suomalaisuuden symbolina.

Myös amerikkansuomalaisten kirjallisessa tuotannossa on saunakuvauksia. Jane Piirron (1989:180) runossa *Sauna* huomio kiinnittyy englantilaisessa tekstissä käytettyyn suomenkieliseen sanaan *löyly*. Koodin- eli kielenvaihto kertoo sanan erityisestä merkityksestä, jota on korostettu myös kursivoinnilla:

mother throws *löylyä*
on with the ladle
steam rushes from the rocks.

Saunominen, ”löylyttäminen” ja juominen on myös nähty kansallisina rituaaleina, joiden funktioita ovat puhdistautuminen ja transformaatioprosessi, ”alitajuinen sakramentti”, kuten Pertti Anttonen (1993:55) on maininnut. Piiron (1989:181) runo loppuukin mainintaan ”pyhästä” järvestä, jonne saunasta juostaan sekä ”esiesien rituaalista”:

and back to our holy lake
then pop rolls cold cuts
the ritual of our ancestors
ruddy and calm

Myös ruotsinsuomalaisten Antti Jalavan ja Erkki Sirviön tuotannossa on piirteitä, jotka liittyvät saunomisen metafysiisiin ulottuvuuksiin. Jalava liittää lomamatkan saunakuvauksensa kotimaan ja juurien etsintään, mutta siinä on ilmeisesti myös liittymäkohdita saunan kansanomaiseen, rituaaliseen käyttöön, johon nykyäänkin liittyy sekä puhdistautumisen että pyhittämisen funktioita (vrt. Edelsward 1991). Jalava kirjoittaa:

[...] en dag skulle sökandet ta slut och vi ska värma bastun och tvätta varandra och simma ut från bryggan, ut i sjön, och Poika är också där och min morbror, som byggt bastun, ja, han också där och de som hör dit är där och gäster, när sökandet tagit slut.

- En gång, upprepade jag, måste sökandet ta slut, människan måste få tvätta sig i bastun och simma ut från bryggan och simma bredvid den som är älskad, med små vågor som slår mot ansiktet och få skratta av

lycka över att få leva och vara, ren och utlämnad.

Jalava (1996:51)

Saunomisen avulla kirjan päähenkilö saavuttaa tasapainon, paratiisillisen olotilan, ja eksistentiaaliset pohdiskelut saavat vastauksen: *etsiminen on lopussa*, kuten Jalava kirjoittaa. Kuvauksessa tapahtuu eräänlainen transformaatio suomalaisuuden autenttiseen tilaan, jossa on läsnä kokija eli kirjan kertoja, hänen perheensä ja joukko identifioimattomia mutta keskeisiä henkilöitä (*de som hör dit*), ehkäpä aikaisempien sukupolvien edustajia. Esimerkkinä käyttämäni jakso erottuu tyyliältään selkeästi kirjan muusta tekstistä; saunakuvauksessaan Jalava käyttää lyyrisempää sanastoa ja tyyliä kuin muuten. Jaksos merkittävyys romaanin kokonaisrakenteessa korostuu myös toiston ansiosta; paitsi että päähenkilö kertoo tapahtumasta, se toistuu kertovassa osuudessa. Erkki Sirviön romaanissa *Toivon maa* (1997:169) kuvataan saunaa pyhänä paikkana, jonne siirtolaiset lomamatkallaan palaavat: ”[he menevät] Saunaan kuin johonkin pyhäkköön, astellen hartain mielin”. Sekä Jalavan että Sirviön kuvaukset liittyvät tapaan ”pyhittää” kansalliseen identiteettiin liittyviä symboleja (vrt. Korhonen 1993:9). Myös kotimaa voidaan esittää pyhänä ja Sirviö käyttääkin joissain yhteyksissä epiteettiä ”*pyhä Suomi*” vanhasta kotimaasta.

Ruotsinsuomalaiset kirjoittajat tuntuvat itsekkin tiedostavan saunan pyhittämiseen liittyvät konnotaatiot. Ahonen (1992:41) on kirjoittanut värikkään kuvauksen miehestä, jonka saunavihtaa epäillänsä Dubain tullissa huu-

meeksi. Novellin päähenkilö yrittää selviytyä pälkähästä kertomalla tullivirkamiehelle ”suomalais-ugrilaisesta taustastani ja sen taustan tuhatvuotisista perinteistä, mitä tulee saunomiseen ja vastan käyttöön.” Päähenkilö ja arabialainen tullimies tulevat yhdessä siihen tulokseen, että saunavihta on uskonnolliseen rituaaliin kuuluva kulttiesine ja suomalainen saa jatkaa matkaansa.

Kansanrunous ja myyttinen menneisyys

Kansanomaista uskontoa tai ryhmän kollektiivista historian kuvasta käytetään usein kansallisen tai etnisen ryhmän identiteetin muodostumisprosessissa. Vanhat traditiot ”keksitään” uudelleen, mytologiset hahmot tai jumalat herätetään henkiin jne. Ruotsinsuomalaisten kirjallisessa tuotannossa tuntuu nimenomaan *Kalevala* antaneen virikkeitä ryhmän myyttisen menneisyyden kuvaamiseen, mutta kansalliseeposta käytetään myös nykytodellisuuden hahmottamiseen. *Kalevala* on tietysti olennainen osa suomalaista kulttuuriperinnettä – onhan peräti sanottu, että se on suomalainen kulttuuri. Olen myös kuulut useamman ruotsinsuomalaisen toteavan, että itse asiassa suomalaisen kulttuurin erottaa ruotsalaisesta vain se, että ruotsalaisilla *ei ole Kalevalaa*. Toisen kulttuurin tai toiseuden määrittely puutteen kautta on tietysti yleismaailmallinen ilmiö, kuten feministiset tutkijat ovat viime vuosikymmeninä lukuisat kerrat todenneet (vrt. de Beauvoir 1986:12).

Sirviön romaanissa esiintyy myös Väinämöinen, joka ilmestyy teoksen päähenkilöille unessa ja ennustaa tulevia tapahtumia, kuten kaikkitietävä shamaani ainakin. Suomen kieltä kutsutaan *Väinämöisen kieleksi*, mikä liittyy myös suomen kielen myyttiseen menneisyyteen. Väinämöinen ruvettiin mieltämään suomalaisten kantaisäksi viime vuosisadan puolivälissä, jolloin kansanrunous sai suomalaisen identiteetin muodostumisprosessissa tärkeän aseman. Väinämöisen persoonalla on tietysti ollut paljon käyttöä suomensuomalaisessakin kirjallisuudessa. On luultavaa, että Suomessa viime vuosina herännyt uusi kiinnostus kalevalamittaan on tuottanut myös Suomessa kirjallisuutta, jossa vanha shamaani reinkarnoituu mitä moninaisimmissa muodoissa. Onkin muistettava, että symboleilla tai yksittäisillä aiheilla saattaa kirjallisissa teoksissa olla hyvinkin erilaisia tehtäviä. Väinämöinen, Ilmarinen, Ilman immet ja muut kalevalaiset hahmot vilahtelevat Sirviön teoksessa tuon tuosta. Nämä henkilöt liittyvät Sirviön tekstissä useimmiten ylimalleisiin tapahtumiin tai he esiintyvät ”suomalaisen menneisyyden” myyttisinä tai pyhinä hahmoina.

Myyttinen menneisyys on tila tai paikka, jonka kautta nykyaikaa selitetään ja jonka kautta nykyinen olemassaolo ja elämäntilanne voidaan selittää. Myyttinen todellisuus käsitetään alkuperäisemmäksi, ehjemmäksi ja todemmaksi kuin nykytodellisuus, ja sitä voi käyttää nykyisen ajan mittapuuna. Useimmilla etnisillä kollektiiveilla onkin tarinoita omasta myyttisestä menneisyydestään, kertomuksia ryh-

män alkuperästä jne. Usein tällaisilla kertomuksilla on uskonnollinen leima (vrt. Anttonen 1993:34). Suomensuomalaisessa kirjallisuudessa on myös käytetty kansanomaisia uskonnollisia käsityksiä juoniaineiksina, kuten Arto Paasilinna tekee teoksessaan *Ukkosenjuman poika* (1984). Paasilinnan teos on kuitenkin sävyllään humoristinen pikaeskiromaani, ja lukijalle on selvää, että henkiin herätettyjä jumalia ja muuta uskonnollista ainesta käytetään ironisoiden. Kansanrunouden aiheiden käyttö on suomalaisessa kirjallisuudessa yleensäkin suhteellisen tavallista. Esimerkiksi Anu Kaipaisen ja Juha Ruusuvooren tuotannossa on esimerkkejä kansanrunouden teemojen reprodusoinnista kaunokirjallisuudessa¹.

Sirviön teoksessa kansanrunouden aiheiden käyttö, ryhmän kollektiivisen menneisyyden kuvaaminen ja rekonstruointi ja tämän menneisyyden limittäminen osaksi siirtolaisten elämää muodostavat eräänlaisen metatason teokseen. *Toivon maassa* kansanomaista mytologiaa ja uskontoa käytetään maailmanselityksenä tai normina, josta käsin nykyaikaa analysoidaan.

Suomalaisella kansanrunoudella saattaa olla useita funktioita ruotsinsuomalaisessa kirjallisuudessa. Nieminen Kristofersson käyttää kansanrunouden henkilöiden nimiä lyriikassaan ikäänkuin suomalaisuuden alluusioina, jotka liittyvät runojen teemaan:

”Placera beräkna antalet år,
ursäkta var har

vi träffats innan i svanskog
tallmo där Tapio kallar
på sitt lodjur en meter från

skidspåret näbbmusspåret
[...]

vid skidspåret svagt som mus-
spåret i mörkrets vargtassar
lons ögontofsar

Kullervo drager ut i kriget igen
med björnklo runt halsen.

Nieminen Kristofersson
(1995:20)

Ruotsinkieliselle yleisölle suunnatussa tuotannossa tällaiset *Kalevalaan* liittyvät teemat saattavat toimia erittäin hyvin; suomalaisen kansalliseepoksen tuntemus Ruotsissa on yllättävänkin laajaa. Jo suomalaiset fennomaanit käänsivät kansanrunoja ruotsiksi ja Björn Collinderin kalevalakäännöksestä tuli sittemmin klassikko. Ei ole sattuma, että vuonna 1999 ilmestynyt Lars ja Mats Huldénin kalevalakäännös myytiin Ruotsissa loppuun muutamassa kuukaudessa. Uppsalassa opiskelleet suomalaiset kuten A. I. Arwidsson ja K. A. Gottlund käyttivät myös kalevalaisia teemoja kirjoittamissaan runoissa. Suomalaisen kansanrunouden käytöllä Ruotsissa asuvien suomalaisten kirjallisessa tuotannossa on siis pitkät juuret.

Yksi *Kalevalan* teemoja on *sanan mahti*, laulaminen ja loitsiminen. Arja Uusitalo on varioinut teemaa:

En gång i tiden var ord heliga.
De hade makt. De verkade under.
Krafter bodde i orden.
I poesin finns det kvar som vi har
räddat för vår tid.

Uusitalo (1986:17)

Sanan mahti on tietysti monissa muissakin kulttuureissa käytetty ilmaisu ja myös kulunut klisee.



Ruotsinsuomalaisen Kirjoittajayhdistyksen johtokunta 1996. Vasemmalta Rainer Ellilä, Marjo Räihä, Inkeri Kuosku, Matti Anttila, Heikki Kotka. Istumassa: Tuija Liiti ja Matti J. Korhonen. – *Satu Gröndahl*.

Uusitalon runo liittyy kuitenkin olennaisesti suomalaisen kansanrunouden, nimenomaan *Kalevalan*, tapaan käsitellä sanaa ylimaallisena ja pyhänä entiteettinä.

Suomalais-ugrilainen tausta

Ruotsinsuomalaisen Kirjoittajayhdistyksen vuonna 1995 järjestämän kirjoituskilpailun ilmoituksessa kehoitettiin leikkillisesti kaikkia ruotsinsuomalaisia, ”ugrisiirtolaisia”, osallistumaan kilpailuun. Ruotsinsuomalaisten nimittäminen ”ugreiksi” kuvastaa omalla tavallaan tietoisuutta omasta erityislaadusta ja tapaa erottautua sekä valtaväestöstä että muista siirtolaisista. Suomalaisuuden ja kansallisen identiteetin liittämisellä suomalais-ugrilaiseen perintöön on juurensa jo viime vuosisadalla, jolloin mm. August Ahlqvist käsitteli eri suomalais-ugrilaisia ryhmiä kaunokirjallisessa tuotannossaan. Suomen itsenäistymisen jälkeisinä

vuosikymmeninä heimoaatteella oli laaja kannatus akateemisissa piireissä (vrt. Gröndahl 1997:67–69). ”Ugrilaisuutta” käytetään myös nykyään suomalaisessa viihdekulttuurissa, televisio-ohjelmien nimissä jne.

Erityisen runsaasti on Tuija Nieminen Kristofersson käyttänyt suomalais-ugrilaisuuteen liittyviä teemoja. Runokirjassaan *Björnboken* (1995) hän kirjoittaa sekä kielisukulaisuudesta että alkuperäisväestöjen elämäntavasta ja yhdistää nämä aiheet nyky-siirtolaisen elämään:

Jag skulle vilja ha svart hår, då hade det varit lättare att tro på ursprunget som heter Volga, som är Ural, som blev en lång vandring, slingrande och enformig som en jojck. Landskapet förändrades med nya dalgångar, en hälgångares breda fot hade trampat upp stigen.

Nieminen Kristofersson (1995:19)

Nieminen Kristofersson on käyttänyt myös karhunpeijaisiin liittyviä symboleja tuotannossaan. Karhunpeijaisia ei ole sinänsä pidetty nimenomaan suomalaisena traditiona, vaan riitti on levinnyt koko arktiselle alueelle ja se kuuluu pohjosiin metsästys- ja pyyntikulttuureihin (Honko & Kuusi 1983:33). Usein karhunpeijaiset on kuitenkin liitetty juuri suomalais-ugrilaisuuteen. Kansallisten tai etnisten ryhmien käyttämien symbolien ei luonnollisestikaan tarvitse välttämättä olla ”autenttisia” tai omaan perinteiseen kulttuuriin kuuluneita. Nieminen Kristoferssonin tapa käyttää karhunpeijaisiin kuuluvia teemoja lienee ruotsinsuomalaisen kirjallisuuden konkreettisimpia esimerkkejä siitä, että oman erikoislaadun hahmottaminen tapahtuu juuri sellaisten symbolien avulla, joiden ei katsota kuuluvan valtaväestölle, johon nähden etnisiä rajoja ensisijaisesti piirretään.

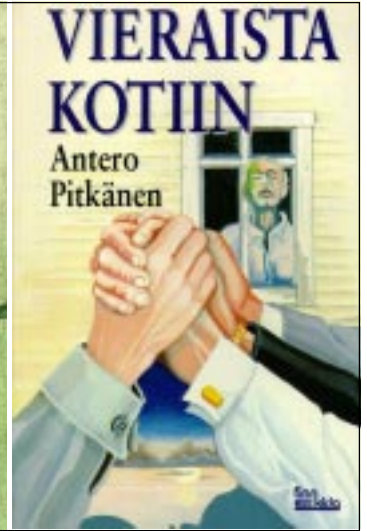
Kuten esimerkiksi Karl-Olov Arnstberg (1984:100) on maininnut, kulttuurimme on kuin suodatin, jonka kautta näemme todellisuuden. Emme voi tehdä eroa ”todellisen” todellisuuden ja omien mielikuviemme välillä. Kulttuuri eri ilmentymineen saa ajan myötä ”objektiivisen” luonteen, jota pidämme itsestäänselvänä.

Muuttuvat identiteetit

Etnisen ryhmän tai vähemmistöryhmän identiteetti ei kuitenkaan ole, kuten identiteetit yleensä, paikallaan pysyvä ja helposti määriteltävissä oleva entiteetti. Toisen polven ruotsinsuomalainen popartisti Markoolio (Marko Lehtosalo) esimerkiksi on

käyttänyt tuotannossaan ironisoiden lukuisia suomalaisuuteen liitettyjä stereotyyppioita. *Vi drar till fjällen* -laulun musiikkivideo on itse asiassa täynnään suomalaisuuden symboleja: Suomen lippu liehuu hiihtomäessä, laulussa käsitellään urheiluun liittyvää teematiikkaa, nimenomaan ruotsalaisten ja suomalaisten väliseen kilpailuun liittyviä aiheita; puhutaan ”suomalaisesta hyökkäyksestä” jne.

Muussakin tuotannossaan Markoolio korostaa suomalaisuuttaan, laulujen teksteissä vi-lahtelevat niin ruotsalaisten tuntema Lapin Kulta, suomalaiset nimet kuin tangotkin. Hän on myös monissa haastatteluissa viitannut taustaansa. Toisen ja kolmannen polven käyttäessä ruotsia esimerkiksi juuri popmusiikissa on tietysti käytettävä muita keinoja kuin kieltä etnisyyden merkitsemiseen. Toisaalta on selvää, että Markoolion käyttämät suomalaisuuden alluusiot ovat tuttuja myös valtaväestölle – itse asiassa voi sanoa, että tämä ruotsalaisen nuorison suosikki käyttää etnisyyttään markkinatavarana. Viime vuosina ovat esimerkiksi sosiolinguvistit todenneet, että suomalaisuus on selvästi saanut positiivisemmän leiman Ruotsin yhteiskunnassa kuin aikaisemmin. Laajemmassa analyysissä siirtolaiskulttuurien käyttämistä etnisistä symboleista olisikin syytä ottaa huomioon kyseisten ryhmien asema yhteiskunnassa ja sen kulttuurielämässä. On todennäköistä, että monilla muilla etnisillä ryhmillä Ruotsissa ei tällä hetkellä ole käytettävissään sellaisia kansallisia tai etnisiä symboleja kuin suomalaisilla, joiden perin-



nettä pystytään tulkitsemaan laajemmassa kontekstissa kuin oman ryhmän parissa. Tällainen kaksoiskommunikaatio kuvastaa tietysti omalta osaltaan suomalaisen kulttuurin historiallista taustaa Ruotsissa.

Oman kielen käyttö, vanhan kotimaan kansalliset symbolit kuten lippu, kansallislaulu jne. ovat kuitenkin siirtolaisten kirjallisuuden ja kulttuurin yleismaailmalista kuvastoa. Esimerkiksi entisestä Jugoslaviasta Vojdovinasta kotoisin oleva, unkarin kielellä kirjoittava István Domonkos on käyttänyt juuri näitä symboleja unkarinkielisessä runossaan *I styrbrott*, joka kertoo kodittomuuden ja vierauden tunteista Ruotsissa (vrt. Dugántsy 1998:132–133). Kieliopillisesti virheellisen unkarin avulla Domonkos kuvaa myös äidinkieltensä muuttumista eksilissä:

jag vara
jag inte kunna ungersk
leva utland liv
pengar flagga språk

frimärke nationalsång
presidenter generaler

(käännös ruotsiin:
Dugántsy 1998)

Kanadalainen kirjailija Margaret Atwood (1972:18–19) on puhunut kirjallisuuden merkityksestä yksilön identiteetille ja painottanut erityisesti sen tärkeää tehtävää ryhmän kulttuurin jatkuvuudelle. Kirjallisuus ja kulttuuri eivät heijasta vain maailmaa ja todellisuutta vaan ne ovat laajemmassa mielessä *mielen maantiedettä* ("a geography of the mind"). Kirjallisuus on kuin kartta, joka näyttää nykyisen todellisuutemme ja myös sen, mitä se on ollut; ilman sellaista karttaa emme tunne itseämme emmekä osaa suunnistaa ympäristössämme. Näennäisesti triviaalit lausumat, symbolit tai teemat saattavat olla tällaisia sielun ja mielen maastomerkkejä, jotka toimivat linkeinä myyttisen, rekonstruoidun menneisyyden ja nykytodellisuuden välillä.

Kirjoittaja esittää kiitokset Knut ja Alice Wallenbergin säätiölle sekä Wenner-Gren -säätiölle, joiden tuki on tehnyt artikkelin kirjoittamisen mahdolliseksi.

Viitteet

- 1 Mm. Anu Kaipaisen *Kahdesti haudattu* (1993) ja Juha Ruusuvooren *Lemminkäisen laulu* (1999).

Kirjallisuus

- Ahonen, Arto** 1992: Ugrien kultti. *Juurilta versoo. Novelleja ja runoja*. Gagnet.
- Anttila, Jorma** 1993: Käsitykset suomalaisuudesta – traditionaalisuus ja modernisuus. *Mitä on suomalaisuus*. Toim. Teppo Korhonen. Helsinki.
- Anttonen, Pertti** 1993: Pysy Suomessa Pyhänä – Onko Suomi uskonto? *Mitä on suomalaisuus*. Toim. Teppo Korhonen. Helsinki.
- Arnstberg, Karl-Olov** 1984: Analytiska aspekter på kulturbegreppet. *Är lagom bäst? Om kulturmöten i Sverige*. Stockholm.
- Atwood, Margaret** 1972: *Survival, a thematic guide to Canadian literature*. Toronto.
- Behros, Fateme** 1997: *Som ödet vill*. Stockholm.
- De Beauvoir, Simone** 1986: *Det andra könet*. Fjärde uppl. Stockholm.
- Dugántsy Becker, Mária** 1998: István Domonkos – försvunnen poet i djupaste Småland. *Tidskrift om litteratur och konst*. Nr 23/24. Stockholm.
- Edelsward, Lisa-Marlene** 1991: *Sauna as a symbol. Society and culture in Finland*. New York.
- Fishman, Joshua** 1989: *Language and Ethnicity in Minority Sociolinguistic Perspective*. Multilingual Matters 45. Clevedon, Philadelphia.
- Gröndahl, Satu** 1997: *Den ofullkomliga traditionen. Bilden av Ingermanlands kvinnliga runotraditon*. Studia Uralica Upsaliensia 27. Uppsala.
- Hirvonen, Vuokko** 1999: *Saamenmaan ääniä: Saamelaisen naisen tie kirjailijaksi*. SKST 725. Helsinki.
- Honko, Lauri & Kuusi, Matti** 1983: *Sejd och saga. Den finska forndiktens historia*. Stockholm.
- Jalava, Antti** 1996: *Känslan*. Stockholm.
- Korhonen, Teppo** 1993: Saatteeksi. *Mitä on suomalaisuus*. Toim. Teppo Korhonen. Helsinki.
- Laitinen, Kai** 1991: *Suomen kirjallisuuden historia*. 3. painos. Helsinki.
- Liliequist, Marianne** 1996: *I skuggan av "Inte utan min dotter"*. Stockholm.
- Nieminen Kristofersson, Tuija** 1995: *Björnboken*. Tollarp.
- Ortner, Sherry** 1973: On key symbols. *American Anthropologist* 75. Chicago.
- Piirto, Jane** 1989: Sauna. *Sampo The Magic Mill. A Collection of Finnish-American Writing*. Ed. by Aili Jarvenpa & Michael G. Karni. Many Minnesotas Project Number 5. Minneapolis.
- Sirviö, Erkki** 1997: *Toivon maa*. Pietari.
- Uusitalo, Arja** 1986: *Och klappar kaoset om ryggen*. Solna.
- Vallenius, Erkki** 1998: *Kansankodin kuokkavieraat. II maailmansodan jälkeen Ruotsiin muuttaneet suomalaiset kaunokirjallisuuden kuvaamina*. SKST 692. Helsinki.
- Williams, Anna** 1991: *Skribent i Svensk-Amerika, Jakob Bongren, journalist och poet*. Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala 26. Uppsala.
- Vuonokari, Erkki** 1997: Sauna – ruotsinsuomalaisten koti-ikävänsä asuinsija. *Sauna* 4/1997. Helsinki.